

פיגומים / ארז ביטון

על סף חצי בית בארץ ישראל

עמד אבי

מצביע לצדדים ואומר:

בהריסות האלה נבנה פעם מטבח

לבשל בו זנב לווייתן

ושור הבר,

ובהריסות האלה

נקים פינת תפילה

למצוא מקום

למקדש מעט.

אבי נשאר בסף

ואני כל ימי

מציב פיגומים

אל לב השמיים.

ארז ביטון, משורר ישראלי, נולד ב-1942 באלג'יר. הוריו ילידי מרוקו, וכל המשפחה הגיעה לארץ ישראל בשנת 1948. ילדותו עברה עליו בלוד. בגיל עשר התעוור בעת ששיחק ברימון שהתפוצץ בידיו. הוא התחנך ב"בית חינוך עיוורים" בירושלים, שבו, ברוח התקופה ההיא, שינו את שמו מיעיש לארז. בבגרותו למד פסיכולוגיה ועבודה סוציאלית באוניברסיטה ועבד בשני

תחומים אלה.

כיום הוא מפרסם מאמרים בעיתונים ועורך את כתב העת הספרותי-חברתי אפריון, המוקדש לתרבות ים תיכונית. ביטון החל לפרסם שירים מגיל עשרים וחמש והיה המשורר הראשון יליד צפון אפריקה מן העלייה של שנות החמישים, אשר ביטא את קשיי ההגירה וההתערות בארץ. לצד שירה חברתית ופוליטית הוא מפרסם גם שירים אישיים המתארים את הניחוחות, הטעמים והמנהגים של מקורותיו התרבותיים. לשונו מוסיקלית, ציורית וצבעונית.

ספריו: מנחה מרוקאית, ספר הנענע, ציפור בין יבשות.

היה יושב ראש ועדת הסיפור השלם במשרד החינוך.

דמותו המורכבת קמעא של המשורר באה לידי ביטוי בשני ראיונות כאשר בכל אחד מהם הוא מבטא השקפת עולם ויחס שונה ליצירתו: לשאלה האם יצירותיו הן פועל יוצא מקורות חייו, האם ניתן להסיק משיריו על הלך רוחו ודעתו על המציאות הישראלית בראשית בנייתה? וכך הוא משיב:

"אתה חותר בטעות לשאלה של מזרח ומערב, אתה לא מנסה להתחבר לשורש ההוויה שלי של שירה לירית. אתה צריך להשתחרר מהאובססיה לשייך את השירים לאיזושהי אידיאולוגיה של מזרחים ואשכנזים. אם אני קורא לך שיר של יהודה עמיחי, מה זה קשור למזרחי או אשכנזי? אם אני קורא לך שיר על הבן שלי 'הסדר עם בן בכור', מה זה קשור למזרחים?".
ומאיך בראיון אחר:

"במקור של העשייה שלי עומדת האמת הפשוטה של להיות מה שאני עצמי. שירתי ביטאה את טלטלת העלייה, ומה שנראה כהתרסה וכמחאה כלפי חוץ, היה ניסיון התמחדות אישי עם תהליך ההתערות בארץ. שירה זו פתחה צוהר לצעקה שנחנקה בדור הראשון, תוך ניסיון להיאחז בישראליות למרות הסבל. שירה זו הייתה עבור רבים בשורה וגאולה לתחושותיו של דור אשר שילם מחיר זהותי יקר בניסיון להסתגלות כמעט בלתי אפשרית".

נושא השיר:

השיר "פיגומים" מתאר מנקודת מבטו של הבן, את קשיי האב בהשתלבותו בארץ ישראל ואת נסיונותיו שלו להשתלב. האב העולה מארץ מוצאו מתוך רצון של הגשמת חלום אך חלום זה נמוג

ואינו מתממש, כעין חלום ושברו.

למעשה, מבטא המשורר ארז ביטון, באמצעות השיר "פיגומים" את כאבו של דור האבות שחלם באמת להקים בית גשמי ובית רוחני במקום החדש זרוע ההריסות, אך המציאות טפחה על פניו והתוכניות לא התממשו.

זיכרון האב התמים והאופטימי שהאמין באמת ובתמים שאכן חלומו ומשאלותיו יתגשמו, צורב בתודעת הבן המשורר המתמודד באמצעות הפיגומים עם דמותו האהובה של אביו. החוויה המתוארת בשיר היא חווית ההחמצה של האב בעיני הבן. האב שחלם להגיע לארץ ישראל ולהגשים את חלומותיו הרוחניות והגשמיות נותר עדיין מחוץ לאותו הבית שאליו חלם להיכנס. "על סף חצי בית בארץ ישראל עמד אבי" תחושת ההחמצה וחוסר היכולת לבנות את הבית השלם ממשיכה גם בדורו של הבן שמציב "פיגומים" לעולמו שלו, לבניה שלו "ואני כל ימיי מציב פיגומים אל לב השמיים".

על פי מילון אבן שושן נמצא כי פרוש המילה "פיגום" הוא "מבנה ארעי של קורות, קרשים וסולמות המשמש דוכן לבנאים ולשאר הפועלים העוסקים בבניית קירות לבתים, לטייח, לסייד וכדומה". ואכן לאב היו תוכניות בניה צנועות ומסיבות שאינן ברורות לקורא, חלומותיו של הרב לא התגשמו, הפיגומים נותרו כדרך, אמצעי להשתלבות אך האב נותר עומד על הסף. כלומר לא זכה לממש את שאיפותיו כי הוא נותר תמיד בנקודה כלשהיא של התחלה וראשית, כאילו עומד על מפתן הבית ושם נעצר.

הסבר השיר:

השיר בנוי מ 14 שורות כאשר שורות 1-10 מתארות את מצבו העגום של האב מעיני הבן, ובשורות המסיימות את השיר נמצא הבן במרכז.

על סף חצי בית עמד בארץ ישראל

עמד אבי

הבית בארץ ישראל הוא משאת נפשו של כל יהודי אך כאן הבית **על הסף** ולא בתוך הבית עצמו. בנוסף, אין כאן בית בשלמותו כי אם חצי בית, בית הרוס, חצי מהחלום מתגשם. המילים "עמד אבי" מופיעות באופן עצמאי, בשורה נפרדת כדי לבטא את העמידה הממושכת של האב בפתח הבית ולא נכנס, ולא בונה. למרות תמונה עלובה זו האב "מצביע לצדדים ואומר" –הוא

מלא תקווה. מלא ברצון של עשייה והגשמת חלום. הוא אינו מתייחס לעליבותו של הבית.

ניתן להבחין בפער בין הרצוי למצוי במציאות המתהווה של האב. מצד אחד הריסות ומצד שני חלומות.

המציאות של שנותיה הראשונות של המדינה, מציאות המנוגדת לחלומות שהחלו עוד לפני העלייה, של הריסות, חצי בית בלבד ואילו האב במחשבותיו ושאיפותיו מבטיח מטבח למאכלים "זנב לווייתן ושור הבר" – אלו מאכלים ערבים שיונחו על שולחנו של המשיח. האב בכל זאת אינו מתייאש. ארץ ישראל היא עדיין מקום קדוש לעולים והאב ממשיך בחלומותיו. הוא מנחם עצמו ב"פינת תפילה" במקום בית כנסת "למצוא מקום מקדש מעט".

הוא יודע בהגיונו כי התנאים הקשים אינם מותרים מקום רב לאשליות אך הוא נאחז בשבר של חלום-למקום מקדש מעט. הצרוף "מקדש מעט" מבטא את תפיסתו של האב שלא לבנות חלומות פורחים באוויר ולכן הוא מבטיח לפחות מקדש מעט.

למעשה בשורות 1-10 הבן, הדובר בשיר, מתאר את עמידתו של האב על מפתן ביתו הלא שלם בארץ ישראל כשהוא מצביע על סביבתו החדשה, המלאה בהריסות ומכריז שבמקום הזה יבנה מטבח שבו יבשלו מאכלים כמו זנב לווייתן ושור הבר, באותו משפט הוא גם מוסיף ואומר שבמקום ההרוס הזה יבנה מקדש מעט, בית כנסת. האב מגייס את כל אמונתו והתלהבותו ומכריז על בניה: **בבנה** מטבח, **נקים** פינת תפילה. לנגד עיניו האב רואה כיצד הוא מפריח את השממה ואת ההרס שהקיפו אותו.

האב האמין שדווקא מתוך ההריסות ייבנה בית כנסת בו יתפלל לאלוקיו. פינת תפילה ומקדש מעט מייצגים את אמונתו ומשאלתו לקיים אורח חיים דתי בארץ ישראל. בנוסף לחזון הציוני, מבקש האב לבנות חזון רוחני.

שורות אלו מבטאות את הכאב והתסכול של דור האבות שבאו מצפון אפריקה אך חלומם נותר על הסף – לא ממומש. המדינה בראשיתה, ומהגרים רבים שוכנו בבתים הרוסים, נטושים ועזובים ואין ספק כי האב לא הושפע מהמציאות שנתגלתה לו – הריסות שהקיפו אותו מכל עבר. כמו לדור האבות, שאותו הוא מייצג, יש לאב אמונה גדולה ורצון עצום להגשים את חלומותיו הרוחניים, עליהם התפלל יום לשיבת ציון.

יחד עם זאת השורה ה-11 מתארת את מצבו המתמשך של האב. "אבי נשאר על הסף" – חלומות לבד והגשמה לבד, כי האב נותר על הסף, האב לא בנה מטבח ולא בישל זנב לווייתן ושור הבר, הוא לא התקדם ולא מימש את חלומותיו. השיר מנציח את גורלו הכואב של האב.

למעשה המילה סף פותחת ומסיימת את החלק המתאר את מצבו וגורלו של האב. האב עמד בסף בכניסתו לארץ וכך גם בהמשך התאקלמותו בארץ, לא הצליח להיכנס אל הבית, לא הצליח להתערות בחברה ובתרבות הישראלית ונותר על הסף. יתכן שהאב נותר על הסף כממתין להיכנס אך לא נתקבל בברכה על ידי הקולטים. החלום נותר בגדר חלום, משאלה בלבד. ארבע השורות המסיימות את השיר מביאות את אחרית הדבר, אחריתו של האב החולם ואחריתו של הבן הרואה את אביו בעליבותו.

אבי נשאר בסף

ואני - כל ימיי

מציב פיגומים

אל לב השמיים

כאן הסף הופך ממקום עמידתו של האב למצב נפש: האב נשאר למעשה על הסף, הוא לא זכה לשכון בבית שלם, כלומר לשקם את חייו ולממש חלומותיו בארץ ישראל. הדובר- הבן לעומתו, מציב פיגומים, דהיינו, מנסה לבנות ולהגשים חלומות של האב שנותר כהבטחה מילולית בלבד. הבן מנסה לבנות דרך באמצעות הפיגומים כדי להגיע לאלוקים ששרצה אביו "אל לב השמיים" ולהחזיר בכך את כבודו האבוד של האב. מאידך, ניתן להבין שגם הבן כל ימיו מציב פיגומים, תמיכות וקביים להשתלבותו בארץ. שכן, גם הוא לא הצליח להגשים את חלומו במלאות. "כל ימיי מציב"-מתאר פעולה מתמשכת של הבן המנסה להשתלב פעם אחר פעם, מעין ניסיון שאין לו סוף. ולפיכך ניראה כי הבן והאב עומדים באותו המקום, באותו המעמד של ניסיון השתלבות לא יוצלח. הכל נותר בגדר של תוכניות, פיגומים והריסות שלא הושלמו לידי גמר. הבן עסוק בבנייה מטאפורית. בניית הפיגומים כמוה כדריכה במקום או עמידה במקום. הבן, שבהצבת פיגומים לשמיים בונה בנייה מטאפורית, מנסה לממש את חזונו של האב אך מצליח רק במילים גבוהות.

דרכי העיצוב בשיר (1)

1. **סמל:** הבית מסמל את הבית שהאב מבקש לבנות אך גם מהווה סמל לבניית בית בארץ ישראל. הבית הוא משאת נפשו של כל יהודי. בשיר, מוצא האב רק חצי בית ולא מצליח לבנות בית שלם. כלומר חצי מהחלום מתגשם אך לא כולו.

יחד עם זאת סמל הבית לאורך השיר עוטף בתוכו את כל המאפיינים של בית – סף, מטבח, פינת תפילה – עולמו של הרב מתאפיין בסמלי הבית. האב עומד על הסף, סף של בית לא בנוי בשלמות וחלומו הוא לבנות מטבח המסמל את העולם הגשמי שמבקש האב ליצוק לתוך הבית וכן עולם רוחני – פינת תפילה. בחלומו הבית הוא שילוב של גשמיות ורוחניות וכל זה עומד מול החלומות שמבקש האב לבנות לעומת המציאות העגומה שנותר האב על סף הבית. סמל הבית מבטא את הפער בין המציאות לחלום של האב. בין הרצון לבשל מטעמי מלכות לבין ההריסות. כך גם "זנב לווייתן ושור הבר" מסמלים בהופעתם את החזון לגאולה שתבוא עם בוא המשיח, וכאן רואה הדובר את אביו מצפה בהגעתו לארץ ישראל את הגאולה אך זו לא התממשה לאור ההתנהלות היומיומית שראו העולים ברחובות הארץ ההרוסה.

2. **חזרה:** לאורך השיר חוזרת פעמיים המילה "סף". בפתיחת השיר: "על סף חצי בית בארץ ישראל עמד אבי" ובהמשך "אבי נשאר בסף" סף הוא מפתן הבית, האב אומנם עומד בפתחו של הבית אך לא נכנס אליו, הוא תלוש. האב נמצא בעמדת חולשה לא שייך למה שמחוץ לבית אך גם לא שייך לפני הבית, לפני ההווה הישראלית. הבן הדובר חוזר על ביטוי זה כדי להדגיש ולבטא את כאב עולמו של האב, את החלום שלא מומש. האב נותר עם שאיפות אך בלי אפשרות לממש אותן. האב עבר תהליך רק במחשבה אך לא בביצוע. כך גם נראה כי המילה הריסות חוזרת ומטרתה לבטא את החוויה הקשה אותה חווה האב. הפניה אל האב בנימה אישית, **אבי**, מעידה על הקשר האוהב של הבן לאביו ועל כאבו למצוקת האב

3. **ארמז מקראי:**

א. "לבשל בו זנב לווייתן ושור הבר"

סעודת שור הבר והלווייתן הוא כינוי לסעודה שתערך בימות המשיח בה ישתתפו בני ישראל ויאכלו מבשרם של שור הבר והלווייתן.

קודם לסעודה זו תערך התגוששות בין בעלי חיים ענקיים בשם לווייתן ושור הבר, במהלכה ישחט

הלווייתן את השור באמצעות סנפירו והשור ינתץ (ינגח) את הלווייתן באמצעות קרניו.

"אמר רבה אמר רבי יוחנן: עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לווייתן, שנאמר: 'יכרו עליו חברים', ואין 'כרה' אלא סעודה, שנאמר: 'ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו', ואין 'חברים' אלא תלמידי חכמים" (בבא בתרא).

האב חולם כי בבית שיבנה יוכל לבשל מאכלים מכובדים הראויים לעלות על שולחן משיח, השימוש

בארמז זה מבטא את מעלתו הרוחנית של האב המבקש להעלות את הגשמיות ולתת מענה רוחני גם בבניית בית. ארמז זה מעצב את דמות האב כדמות החולמת."

ב. **פיגומים** - ניתן להבחין בין התייחסות אופטימית של האב באמצעות הארמז לסולם יעקב

" **סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה** " (בראשית כח, ב).

האב בדרכו הרוחנית והחיובית למציאות העלובה, מזכיר את חלמו של יעקב בדרכו לחרן והתגלות ה' אליו כמסייע לו במסע.

מאידך, ניתן לראות את הגישה הפסימית של הבן שהמציאות הישראלית החלישה את אביו ופגעה בו כלקוח מסיפור מגדל בבל, " הבא נבנה לנו ..מגדל שראשו בשמיים"(בראשית כא, ד).

ג. "**מקדש מעט**" : צרוף המילים מופיע פעם אחת בתנ"ך, בהקשר של קשר רעוע של האלוקים עם בני עמו, שרחקו ממנו: " לכן, אמור כה אמר ה' אלוקים כי הרחקתם בגויים וכי הפיצותם בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם"(יחזקאל יא, 16) לכן המילים "מקדש מעט" הן אירוניות בשירנו, שהרי אם אדם מאמין באלוקיו ובקשר עמו, אין הוא מעט אלא כל עולמו. אך אבי הדובר הוא אדם מפוכח והמציאות מלמדת אותו לא לבנות מגדלים פורחים באוויר. לכן הוא מבטיח "מקום מקדש מעט" ומטבח לארוחות מפוארות, לפחות במילים בלבד.

4. **הדרגתיות** : השיר מעלה את ההדרגתיות כדי לעצב את עולמו של האב מול עולם הבן : האב מתואר באמצעות פעולות עשיה עתידית : **נבנה פעם** – **נקים לעומת הבן שעסוק בהצבת פיגומים**

. האב מציב לעצמו יעדים חלומות אך הבן עסוק בהווייה הארצית. הדרגתיות המבטא התמעטות הדורות, רוחניות מול גשמיות.

או יתכן כי הדרגתיות זו מעידה כי מצד אחד חלומותיו של האב ומצד שני המציאות בעיני הבן.

הדרגתיות נוספת באה לידי ביטוי בחלומות העולים דרגה ומגביהים מעלה מעלה :
מטבח- מקדש מעט – אל לב השמיים, אלו מבטאים את יכולת ההישרדות של האב

באמצעות החלומות הרוחניים

5. **פסיחה** : השיר ארוך והפסיחות בו רבות : שורה 2 "עמד אבי". שורה 6 : "שור

הבר " שורה 10 " מקדש מעט"

פסיחה פרושה –שבירת הרצף התחבירי של המשפט . הפסיחה תורמת לאווירת המתח לקורא השיר .כך גם האב והבן שרויים במתח. ,האב חי חוויה של שבר . הפסיחות לאורך השיר מגדילות את הפער בין תנאיו הפיזיים העלובים של האב לבין החלומות שעדיין לא נואש מהן.

גם סופו של השיר כתוב בפסיחות . זהו משפט אחד הכתוב בשלוש שורות . פסיחה זו מציגה את הדובר בניסיונותיו המתמשכים להשלים את מה שביקש האב להשיג. גם הוא , כאביו, מוצג באופן נלעג ,וגם הוא לא מצליח לבנות ולשקם את הריסות הנפש שכישלון העלייה הותיר בליבו .

6. **מטאפורה** : **פיגומים**: הפיגומים הם מטאפורה לניסיונותיו המתמשכים של הבן

הדובר לבנות את הבניין , את הבית שחלם אביו .

"**לב השמיים**" מטאפורה זו מבטא אצת רצונו של הבן לגעת בשמיים ואולי להתחבר

לעולמו של האב באמצעות חיבור לליבו של אלוקים.

סף –מטאפורי לתהליך הסתגלותו הבלתי מוצלח של האב שנותר בסף.

הערה : לפי עניות דעתי כדאי ללמד את דרכי העיצוב בשילוב הניתוח ולא כיחידה נפרדת .

הסיכום נערך באמצעות מס מקורות:

1. הרצאתה של דר' טלי יניב

2. מערך שנכתב על ידי נילי בן ארי ולאח מוריה –מדריכות לספרות ממ"ד

3. פודה-דרוויאן, גילה : השירה שבבגרות, עמ' 260-266 .